

Goran Filipi

Razred za filološke znanosti

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Trg Nikole Šubića Zrinskoga 11, HR-10000 Zagreb

gfilipi24@gmail.com

ATLAS LINGUARUM HISTRIAE ET LIBURNIAE (ALHeL)

Slaveći 35 godina Zavoda za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti kojemu sam za mene posebno sretnim slučajem u 35. godini njegova djelovanja izabran da mu budem voditeljem, želim predstaviti svoj najveći, netom završeni, projekt na kojem sam radio, koje slučajnosti, upravo 35 godina, od 1984. do 2019. godine.

Lingvistički atlas Istre i Kvarnera sastoji se od 5 dijelova. Kronološki:

A. Filipi, Goran; Buršić Giudici, Barbara (1998.): Istriotski lingvistički atlas (ILA) / Atlante linguistico istrioto, Pula: Znanstvena udruga Mediteran (ALIs)

B. Filipi, Goran (2002.): Istrorumunjski lingvistički atlas, Pula: Znanstvena udruga Mediteran (IrLA) / Atlasul Lingvistic Istroroman (ALIr) / Atlante Linguistico Istrorumeno (ALIrum)

C. Filipi, Goran (2004.): Istrorumunjski lingvistički atlas: kazala (IrLAK) / Atlasul Lingvistic Istroroman: indice (ALIrI) / Atlante Linguistico Istrorumeno: indici (ALIrumK), Pula: Znanstvena udruga Mediteran; Istarsko čakavsko društvo dr. Ivan Rudan.

D. Filipi, Goran; Buršić Giudici, Barbara (2012.): Istromletački lingvistički atlas (ImLA) / Atlante linguistico istroveneto (ALIV) / Istrobeneški lingvistični atlas (IbLA), Zagreb: Dominović.

E. Filipi, Goran; Buršić Giudici, Barbara (2013.): Lingvistički atlas pomorske terminologije istarskih govora (LAPTIG) / Atlante Linguistico della Terminologia Marinaresca delle Parlate Istriane (ALTeMPis) / Lingvistični atlas pomorske terminologije istrskih govora (LAPTIG), Zagreb: Dominović.

F. Filipi, Goran; Buršić Giudici, Barbara (2016.): Istromletački lingvistički atlas: kazala (ImLAK) / Atlante Linguistico Istroveneto: indici (IbLAK) / Istrobeneški lingvistički atlas: kazala (ALIVK), Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.

G. Filipi, Goran; Buršić Giudici, Barbara (2017.): Istriotski lingvistički atlas: drugo, popravljeno i dopunjeno izdanje (ILA2) / Atlante Linguistico Istrioto: seconda edizione riveduta e ampliata (ALIs2) / Istriotski lingvistički atlas: druga, popravljena in dopolnjena izdaja (ILA), Pula: Znanstvena udruga Mediteran Pula.

H. Filipi, Goran; Buršić Giudici, Barbara (2019.): Lingvistički atlas istarskih čakavskih govora (LAIČaG) / Atlante Linguistico delle Parlate Ciacave Istriane (ALPaCIs) / Lingvistički atlas istrskih čakavskih govora (LAIČaG), Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.

O Atlasu (dijelovima atlasa)

Projekt *Atlas Linguarum Histriae et Liburniae* (*Lingvistički atlas Istre i Kvarnera*) bili smo započeli s kolegama s Visoke škole za prevoditelje i tumače Sveučilišta u Trstu, no suradnja je prekinuta ubrzo nakon objavljivanja *Istriotskog lingvističkog atlasa* (ILA) 1998. U tršćanskoj su ekipi bili prof. Franco Crevatin (voditelj), prof. dr. Rada Cossutta, prof. Luciano Rocchi i prof. Marcello Marinucci, dok su s naše strane rad na projektu započeli prof. dr. Goran Filipi (voditelj), prof. dr. Barbara Buršić Giudici, mr. Srđa Orbančić i izv. prof. dr. Robert Blagoni. Navedeni su zajednički utvrdili mrežu, izradili upitnik i definirali grafiju kojom će se vršiti zapisivanja (korišteno je manje-više znakovlje međunarodne fonetske transkripcije s nekoliko grafema za specifične glasove područja). Nakon prekida suradnje s poslom na Atlasu nastavili su samo potpisani (navedeni kolege iz Pule u međuvremenu su usmjerili svoj znanstveni interes na druga područja) kojima se nešto kasnije pridružio doc. dr. Valter Milovan koji sve do današnjega dana vrlo uspješno obavlja poslove izvršnoga tajnika.

Prikupljanje građe započeli smo 1994. godine (za istrorumunjski još 1984. u okviru drugih istraživanja) i završili početkom 2019. Građa je prikupljena u okviru završnih, diplomskih, magistarskih i doktorskih radova i kasnije temeljito redigirana i dopunjana terenskim i kabinetskim radom obaju autora. Kako je od 1994. do danas prošao znatan broj godina, što se zbog opsežnosti posla nije moglo skratiti, valja imati na umu da u slučaju našega atlasa nemamo istu sinkronijsku razinu svih anketiranih mjesta, pa je Atlas na taj način donekle i dijakronijski. Svi su studenti odgovarajuće obučeni prije odlaska na teren. Do podataka se dolazilo me-

todom ispitivanja na temelju upitnika i to tako da su se, kad god je to bilo moguće, pokazivale slike i(li) crteži odnosno pojedini predmeti ako su bili u vidokrugu ili opisom pojmova do kojih se željelo doći. Izbor ispitanika pokriva sve dobne i socijalne skupine. Razgovori su snimani i bilježeni u posebne bilježnice grafijom kojom će odgovori biti i prikazani.

Premda nije uobičajeno da lingvistički atlas izlazi u dijelovima, odlučili smo se za objavljivanje u fazama kako bismo što prije barem dijelove građe predstavili zainteresiranoj znanstvenoj i široj javnosti radi eventualnih dodatnih obradbi same građe a i zbog mogućih korekcija i dopuna s njihove strane. Prijevremeno, postupno, objavljivanje građe držali smo opravdanim i zbog jako loše situacije u kojoj su se u vrijeme objavljivanja prije svih nalazili istriotski i istrorumunjski govori (danas je, dakako, još i gore stanje) koji polako nestaju bez zaštite institucija a i zato što njihovi govornici nemaju nacionalni osjećaj koji bi se identificirao u jeziku i koji bi ih tjerao da ga pošto-poto sačuvaju – prema popisu pučanstva istriotofoni se izjašnjavaju uglavnom kao Talijani, a istrorumunjofoni jednako kao i okolno čakavsko stanovništvo, tj. ili kao Hrvati ili regionalno. Oba idioma nezaustavljivo ustupaju svoje mjesto istromletačkome odnosno čakavskome a na višim komunikacijskim razinama talijanskome odnosno hrvatskome standardnom jeziku. Uz spomenuti ILA, 2002. autori ovoga atlasa objavili su *Istrorumunjski lingvistički atlas* (IrLA) te 2004., u posebnom svesku, njegova kazala (za razliku od ostalih, oba rada potpisuje samo Goran Filipi), 2012. *Istromletački lingvistički atlas* (ImLA) – 2016. i poseban svezak s kazalima: *Istromletački lingvistički atlas: kazala* – 2013. *Lingvistički atlas pomorske terminologije istarskih govora* (LAPTIG) i 2017. *Istriotski lingvistički atlas: drugo popravljeno i dopunjeno izdanje* (ILA2) te završni i najopsežniji *Lingvistički atlas istarskih čakavskih govora* (LAIČaG) 2020. godine. Svi su atlasii objavljeni na tri jezika (osim prvoga izdanja ILA koji je objavljen samo na hrvatskom i talijanskom): IrLa na hrvatskom, talijanskom i rumunjskom, a preostali na hrvatskom, talijanskom i slovenskom jeziku.

Upitnik

Temelj su upitnika uglavnom u potpunosti ili djelomice objavljeni jezikoslovni atlasii za romanska i slavenska jezična područja. Upitnik ima 1898 pitanja raspoređenih u četrnaest semantičkih skupina, uz dvanaest podskupina, koje pokrivaju manje-više sve relevantne situacije u životu jedne jezične zajednice. Sastavljači upitnika imali su u vidu sve karakteristi-

1. Vremenske prilike
2. Geomorfologija
3. Običaji i institucije
4. Tijelo i osjetila
5. Opažaji i utisci
6. Vrijeme i kalendar
7. Život, brak i obitelj
8. Dom i posjed
9. Odjeća i pribor
10. Hrana i piće
11. Životinje
 - a) sisavci, gmazovi i vodozemci
 - b) ptice
 - c) kukci
12. Poljodjelstvo
 - a) radovi i oruđa
 - b) vinogradarstvo
 - c) uzgoj životinja
 - d) pčelarstvo
 - e) maslinarstvo
 - f) voćarstvo
 - g) uzgoj povrća
13. Samoniklo bilje
 - a) stabla i grmlje
 - b) raslinje
14. Gljive
15. Pomorstvo¹
 - a) more
 - b) geomorfologija
 - c) meteorologija
 - d) plovidba
 - e) plovila
 - f) ribolov
 - g) morska fauna i flora

¹ Pitanja koja se tiču pomorstva nalaze se samo u ILA1 u kojem se nalazi nekoliko mjesta uz more, a ta su pitanja izostala iz ILA2 jer su sva uvrštena u LAPTIG koji je izišao u međuvremenu.

Struktura pitanja i odgovora

Pitanja su sastavljena tako da se na njih dobije što precizniji odgovor, pa se često daje opis pojma ili predmeta za koji se želi dobiti termin. Ako je dio pitanja zapisan kosim slovima, znači da se od ispitanika tražio samo taj oblik koji se onda na isti način bilježi i u odgovoru dok se ostali dijelovi odgovora, ako ih je ispitanik dao, pišu normalno. Slično vrijedi i za dijelove pitanja u zgradama. U obične se zgrade u odgovorima (ako se ne odnosi na prethodno) stavljaju odrednice, kratice i sl., a u pitanjima pobliža objašnjenja. Odgovori u uglatim zgradama označuju iskaze ispitanika koji ne odgovaraju u potpunosti pitanju. Sinonimi se u odgovorima odvajaju dvotočkom, a nabiranja zarezom (npr. dani u tjednu). Pri navođenju odgovora što se pisanja malih i velikih slova i interpunkcije tiče, poštivali smo pravopis standardnoga jezika kojemu pojedini idiom pripada. U bilješkama se navode riječi ili rečenice dobivene od ispitanika koje su u manje-više uskoj svezi s odgovorom, komentari autora kao i komentari dobiveni od samih ispitanika (komentari dobiveni od ispitanika ne prevode se) te, rjeđe, odgovarajući oblici iz drugih mjesta koja nisu obuhvaćena Atlasom, a koji su bili na raspolaganju autorima i za koje su smatrali da ih ima smisla uvrstiti bilo zbog značenjske bilo zbog oblikovne podudarnosti. Upitnikom u zgradama iza odgovora obilježeni su oblici koje autori drže sumnjivima i za koje nisu uspjeli dobiti potvrdu ni nakon opetovanih provjera na terenu. Neka se pitanja (doduše manji broj) pojavljuju na više mjesta u Atlasu, u različitim semantičkim cjelinama, radi potpune kontrole građe. Odgovori na ta pitanja ostavljeni su onako kako ih je ispitanik dao na pojedinom mjestu, dakle obično u različito vrijeme, različiti ispitanik. Ponavljanje je pitanja u Atlasu opravdano i zbog činjenice da nisu svi informatori uvijek odgovarali na iste dijelove upitnika (pogotovo na pitanja koja se tiču specijaliziranih manje poznatih terminologija, npr. ornitonimije, maslinarstva), pa je na taj način bilo moguće dobiti odgovor ili samo od jednoga ispitanika ili pak od više ispitanika više različitih jednako vrijednih odgovora.

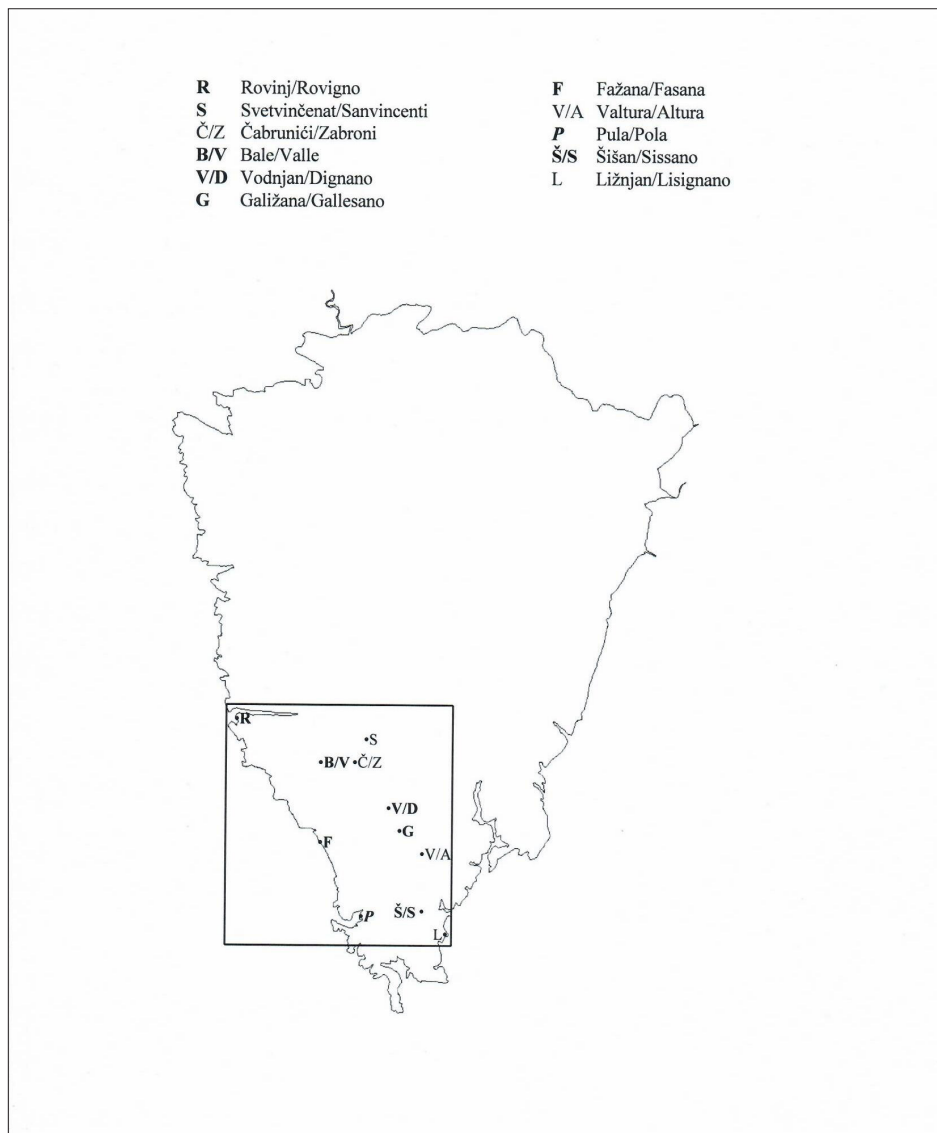
Za *Lingvistički atlas Istre i Kvarnera* (LAIK) / *Atlas Linguarum Histriae et Liburniae* (ALHeL) provedene su ankete u 91 mjestu (ne računajući LAP-TIG), od toga, što glavnih, što kontrolnih punktova, hrvatskih (čakavskih) 54, istromletačkih 18, istriotskih 6, istrorumunjskih 11, istroslovenskih 2 te po jedan crnogorski (Peroj) i rumunjski (Rudna Glava kod Majdanpeka u Srbiji). Za *Lingvistički atlas pomorske terminologije istarskih govora* (LAPTIG) provedene su ankete u 23 mjesta, od toga 9 čakavskih, 11 istromletačkih, 2 istriotska, 2 slovenska i 1 crnogorski.

Slika 1. Istriotski lingvistički atlas (ILA) / Atlante linguistico istrioto (ALIs),
Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 1998.

Slika 2. Istriotski lingvistički atlas (ILA2) / Atlante linguistico istrioto / Istriotski lingvistični atlas (ALIs2) – (drugo, popravljeno i dopunjeno izdanje / seconda edizione riveduta e ampliata / druga, popravljena in dopolnjena izdaja), Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 2017.

Slika 3. Karta terena

Prvo izdanje *Istriotskog lingvističkog atlasa* (ILA) bilo je, kako je već rečeno, prvi dio projekta *Atlas Linguarum Histriae et Liburniae* (*Lingvistički atlas Istre i Kvarnera*), a drugo je izdanje bilo planirano nedugo nakon izlaska prvog iz tiska. Prvo smo izdanje planirali kao neku vrst radne bilježnice, zato smo na kraju knjige i ostavili sedam praznih stranica za primjed-

be. Nakon izlaska Atlasa iz tiska, u Puli smo organizirali predstavljanje na kojem je bilo dosta, skoro dvije stotine, ljudi i svima smo podijelili primjerak s molbom da nam na naznačenu adresu dostavljaju svoje primjedbe. I doista, tih se primjedbi tijekom godina, naročito prvih desetak, nakupilo. Sve smo ih uzeli u obzir pri pripremi drugoga izdanja. Uz to, popravili smo i sve, bolje reći sve uočene, nedostatke. Osim toga, obavili smo i dodatna terenska istraživanja, ponovo provjerili svaku zabilježenu riječ, a i prikupili smo više novih oblika koje tih osamdesetih godina prošloga stoljeća nismo zabilježili. Ono što je na ovom mjestu bitno reći jest da je, premda rađen u dvije faze, *Istriotski lingvistički atlas* zadržao svu vjerodostojnost na sinkronijskoj razini, a nužnost je jezičnih atlasa upravo sinkronija, tj. atlas mora bilježiti stanje *hinc et nunc*. Već je rečeno da su sve riječi iz prvoga izdanja ponovo potvrđene, a za nove možemo biti potpuno sigurni da su se upotrebljavale i u vrijeme naših prvih anketa (mnoge se od tih riječi nalaze u literaturi, i iz vremena prije, recimo u Pelisovim anketama za ALI, i poslije prvih istraživanja, recimo u rječnicima za pojedine istriotske idiome). Ipak, zbog trajanja samih istraživanja ovaj je atlas daka-ko u nekoj mjeri i dijakronijski. Drugo izdanje donekle se razlikuje od prvog: primjeri se navode drukčijom grafijom, sastavljenom za IrLA, a koju autori koriste i u svim ostalim atlasima; uz hrvatski i talijanski dodan je i slovenski jezik, tako da je ovo izdanje trojezično; odgovori na petstotinjak pitanja koja se tiču pomorstva u ovo izdanje nisu uvršteni jer je ta građa, dopunjena i ispravljena, uz ostalu pomorsku, objavljena u posebnom sve-sku (LAPTIG).

»Poput susjednih poluotoka – Apeninskog i Balkanskog – Istra je oduvijek bila područje prema kojemu su se, na svojim seobama, slijevale ljudske skupine, neke se od njih ondje trajno nastanjivale a druge onuda samo prolazile u potrazi za novim prostorima. Tijekom posljednjih više od tisuću godina na istarskom su tlu u stalnome dodiru i simbiozi Romani (autohtoni Istrioti ili Istroromani te Talijani, Furlani) i Slaveni (Hrvati i Slovenci), a povremeno se u Istri osjećala i nazočnost Germana. No dok se važnost Romana i Slavena očitovala među ostalim u brojnosti i dugotrajnoj prisutnosti zajednica, značaj Germana proistjecao je ponajprije otuda što su povremeno znali steći velik gospodarski i politički utjecaj. No bilo je i drugih skupina koje su u prošlosti dopirale do Istre. To vrijedi ponajprije za etnički i lingvistički raznorodne skupine Vlaha, Albanaca, Crnogoraca i dr.; ostatci Vlaha rumunjskoga jezika današnji su Istrorumunji, Albanci doseljeni u 18. st. asimilirali su se, crnogorska se enklava do danas očuvala u Peroju. Ta se slojevitost i danas ogleda u jezičnoj slici istarskog poluotoka; uz slovenske govore na priobalju i u zaleđu Tršćanskoga zaljeva, na samome poluotoku i u njegovu ćićarijskom zaleđu nalazimo više skupina (i slojeva) hrvatskih

govora, dok se istromletački pretežito govori uz zapadne obale Istre. Tomu treba dodati još i enklave istriotskih govora na jugozapadu, istrorumunjskih govora južno i sjeverno od Učke te crnogorski govor Peroja. Dakako u mnogim naseljima usporedo žive jedan uz drugi tri takva idioma.

Svaki se od tih idioma (jezika, dijalekata, govora...) može promatrati i proučavati kako funkcionira u danoj zajednici sam za sebe, bez obzira na sve ostale istarske idiome. No kako među različitim jezičnim zajednicama koje žive jedna uz drugu uvijek postoji veća ili manja potreba za međusobnom komunikacijom, jer takve zajednice neprestano dolaze u ovu ili onu vrstu dodira, pojedinci ili čak cijele skupine često u manjoj ili većoj mjeri vladaju dvama idiomima ili s više njih. Kako pak kod dvojezičnih (višejezičnih) govornika redovito nema mogućnosti savršenog razlikovanja takvih idioma u svim situacijama, međujezične su interferencije uobičajena pojava: elementi i strukture jednoga jezika nesvjesno se prenose u drugi (druge), a takve "pogrješke", u odgovarajućim okolnostima, i ako su učestale, mogu s vremenom biti prihvaćene od većine govornika i postati uobičajenima.

Već krajem prošlog i početkom ovoga stoljeća lingvistička geografija upozorila je izrijeком na to da u razvoju jezika osim *genetske* dinamike postoji i *kontaktna* dinamika: iako je svaki idiom rezultatom ponajprije vlastita internog razvoja, nema ljudskog idioma koji, u odgovarajućim okolnostima, nije preuzimao jedinice i strukture iz onih idioma s kojima je bio u dodiru. Mnogobrojni jezični atlasi, osobito romanskih jezika, koji su objavljeni tijekom našega stoljeća, kao i studije izrađene na temelju tih karata i atlasa, zorno su pokazali koliko kartografsko proučavanje idioma na nekom području može rasvijetliti i unutarnji njihov razvoj i njihove međusobne veze i utjecaje.

Jedan od najboljih poznavatelja jezične situacije u Istri i jezične povijesti Istre, prof. Pavao Tekavčić, još je tijekom sedamdesetih godina predložio izradbu jezičnog atlasa Istre kako bi se mogle razmrsiti mnogobrojne romansko-slavenske/slavensko-romanske (kao uostalom intraslavenske i intraromanske) veze na tome prostoru, a radi toga je predložio načela za organizaciju upitnika, za odabir terenskih punktova te odabir ispitanika (informanata) nastojeći istaknuti bogatstvo jezičnih obavijesti što bi ih takav atlas mogao pružiti. Na žalost, u vrijeme kad je prof. Tekavčić obrazlagao te zamisli, nije se našlo ni dovoljno interesa, ni ljudi, ni sredstava da se taj pothvat izvede. Uostalom, iz nekog središta izvan Istre takva se zamisao teško može ostvariti bez velikih napora i velikih sredstava.

Gotovo dvadeset godina nakon toga zamisao se ipak počela ostvarivati, ovaj put iz same Istre. Dr. Goran Filipi, profesor talijanskog jezika na pedagoškom fakultetu u Puli i trojezični hrvatsko-slovensko-talijanski govornik, uspio je nakon višegodišnjih priprema, i u suradnji s prof. Francom Crevatinom iz Trsta, pokrenuti izradbu *Lingvističkog atlasa Istre*: na temelju dosadanjeg poznavanja jezične situacije izrađen je upitnik, utvrđeni su

terenski punktovi koji će najbolje oslikati jezično stanje i jezične odnose, predviđeni su mogući profili ispitanika itd., a ubrzo su se počele raditi i prve ankete u pojedinim punktovima. Kako za prikupljanje ukupne građe iz svih predviđenih punktova treba (ponajprije zbog maloga broja kvalificiranih ispitivača) mnogo vremena, dr. Filipi došao je na sretnu zamisao da za one idiome koji su najizloženiji asimilaciji i nestanku, i za koje bi se s odlaganjem anketa mogla znatno umanjiti mogućnost terenskih istraživanja, građu prikupi i objavi što prije, ne čekajući da se istraže svi drugi predviđeni punktovi. Dva najvažnija takva idioma danas su u Istri *istriotski* (ili *istoromanski*; u lokalnoj su uporabi i nazivi *bumbarski*, *latinski*) te *istororumunjski* (kadšto i *vlaški*, ali je taj naziv višeznačan). Istriotski je danas temeljito venećijaniziran, svi su njegovi govornici dvojezični (uz istriotski govore i istromletački; nacionalno su Talijani), a znatan dio ih je trojezičan (služe se i hrvatskim). Bez vlastitih institucija, sveden na malobrojne enklave govornika, istriotski sve više uzmiče.

U posljednjih 30 do 40 godina broj govornika istororumunjskoga u istororumunjskim selima pao je s više od tisuću na manje od pet stotina; taj neznatan broj govornika raspršen je u više sela i zaselaka, svi su govornici od reda dvojezični (obvezatno govore i hrvatski), nema institucija koje bi taj idiom podržavale. Oni koji su se nastanili izvan prvobitne aree, u gradovima, obično se istororumunjskim rijetko služe.

U takvoj situaciji svaka anketa za pet ili deset godina pružit će mnogo manje građe pa je tehnika jezičnog atlasa prilika da “zaustavimo” trenutak u nestajanju tih idioma, a oni su istodobno i dragocjeni kamenčići u istarskoj jezičnoj mozaiku i živa jezična povijest Istre.

U ovoj prvoj knjizi *Lingvističkog atlasa Istre* donosi se sinoptički pregled jezične građe istriotskih govora, i to govora svih naselja u kojima se taj idiom još očuvao. Tako su ukupno 2334 pitanja postavljena, i na njih zabilježeni odgovori, u Rovinju, Balama, Vodnjanu, Galižani, Fažani, Šišanu (dakako, samo pitanja koja su za odgovarajući punkt relevantna), no da bi se dobiveni odgovori mogli smjestiti u stvarni jezični i komunikacijski kontekst na terenu, ispitani su i ovdje zastupljeni i neki susjedni neistriotski punktovi kao Pula (istromletački) te Svetvinčenat, Čabrunići, Valtura i Ližnjan (hrvatski). Iako je to razmjerno ograničeno područje, na njemu nalazimo veliku jezičnu raznolikost u kojoj se zrcali kulturna i jezična povijest Istre, ali je to jednako tako rijetka prigoda za lingviste da gotovo “u živo” mogu promatrati kako se odvijaju jezični dodiri u stvarnim komunikacijskim situacijama.«²

»Questo libro rappresenta il primo volume del «sottoprogetto» *Atlas Linguarum Histriae* (*Lingvistički atlas Istre i Kvarnera*) (...) Sebbene sia una cosa piuttosto insolita che un atlante sia dato alle stampe parzialmente, la re-

² Predgovor akad. Augusta Kovačeca.

dazione ha deciso di presentare i due primi volumi (...) prima della realizzazione dell'opera intera. Ad agire in questo modo essa è stata costretta dall'agonia in cui si trovano oggi l'istrioto e l'istorumeno, i quali «sempre più velocemente stanno segnando il passo, cedendo il loro posto all'istoveneto ed al ciacavo, cioè, rispettivamente, all'italiano ed al croato nei livelli superiori di comunicazione» [17].

Questo volume si basa su un questionario con 2334 domande (che riguardano lessemi, sintagmi e qualche volta brevi proposizioni). La sua costituzione è stata agevolata dai numerosi lavori del prof. Pavao Tekavčić (...), ossia da uno dei massimi conoscitori della situazione e della storia linguistica in Istria {opomba 5: Cfr. P. Tekavčić, *Per un atlante linguistico istriano (con speciale riguardo ai dialetti istororomanzi)*, Studia Romanica et Anglica Zagabrensis, 41-42 (1976), 227-240, e molti altri lavori dello stesso autore (...)}. (...) Si è tenuto conto soprattutto delle note sei località nelle quali l'istrioto si è conservato fino al giorno d'oggi: Dignano (Vodnjan), Gallesano (Galižana), Rovigno (Rovinj), Sissano (Šišan) e Valle (Bale), Fasana (Fažana). (...) Per poter situare le risposte ottenute nella realtà linguistica e comunicativa del luogo sono stati trattati (...) altri centri abitati vicini non istrioti (...) Le domande poste erano pertinenti in base al luogo dove si facevano. Siccome solo quattro delle undici località si trovano sul mare (Rovigno, Fasana, Pola Lisignano), le domande del 15° gruppo «Marineria» (...) non sono state poste agli abitanti delle rimanenti sette località (in qualche caso non è stato possibile trovare in tutte le località costiere una risposta soddisfacente (...)). *Mutatis mutandis* cose analoghe sono avvenute nei gruppi 1°-14° in ambienti «dissadatti»: alludo a nomi di molte piante campestri(...), funghi (...) e uccelli {Opomba 8: G. Filippi ha esordito con una serie di studi sull'ornitonomia di studi sull'ornitonomia di tutte le lingue che si parlano in Istria e nella isola di Veglia (Krk). Cfr. la monografia *Istarska ornitonomija. Etimologijski rječnik pučkog nazivlja*, Rijeka, Izdavački centar Rijeka, 1994, 298 p., contenente una cartina con i nomi di 135 località (di cui nove si trovano sull'isola di Veglia).} per cui alcuni degli (...) informatori non hanno potuto offrire il dato richiesto.

(...) questo volume rappresenta una messe enorme di informazioni interessanti per i romanisti (e non solo per gli studiosi dell'istrioto ma anche per quelli dell'istoveneto) e per i croatisti.”³

»1. Poznata komplicirana jezična stratifikacija u Istri i, naročito, sociolingvistički inferiorni položaj dvaju minornih (i geografski dijametralnih) idioma, istriotskoga (mi radije govorimo o istororomanskom) u jugozapadnoj Istri i istorumunjskoga (sjeverno i južno od Učke), nalažu da se ti idiomi

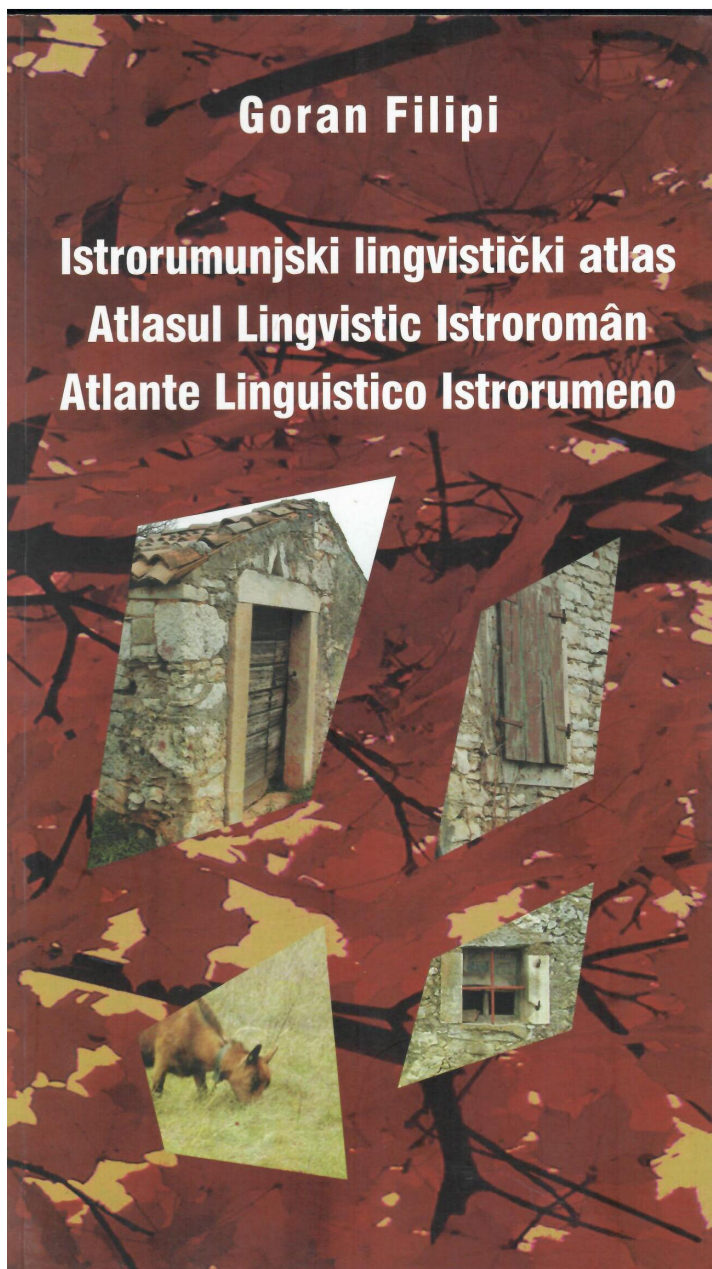
³ Iz prikaza Žarka Muljačića: Muljačić, Ž. (2005a): *Goran Filipi / Barbara Buršić Giudici* (edd.), *Istriotski lingvistički atlas / Atlante linguistico istrioto*, Pula. Znanstvena udruga Mediteran / Societas studiorum Mediterraneum, 1998, 724 p. U: Zeitschrift für romanische Philologie, Band 121, Heft 2, str. 375–377.

što prije ispituju i zabilježe, jer svakim danom sve više uzmiču pred brojnim i prestižnijim jezicima, hrvatskim i istrovenjskim odnosno danas standardnim talijanskim. Zato je dobrodošlo djelo dvoje profesora Pedagoškoga fakulteta u Puli (...).

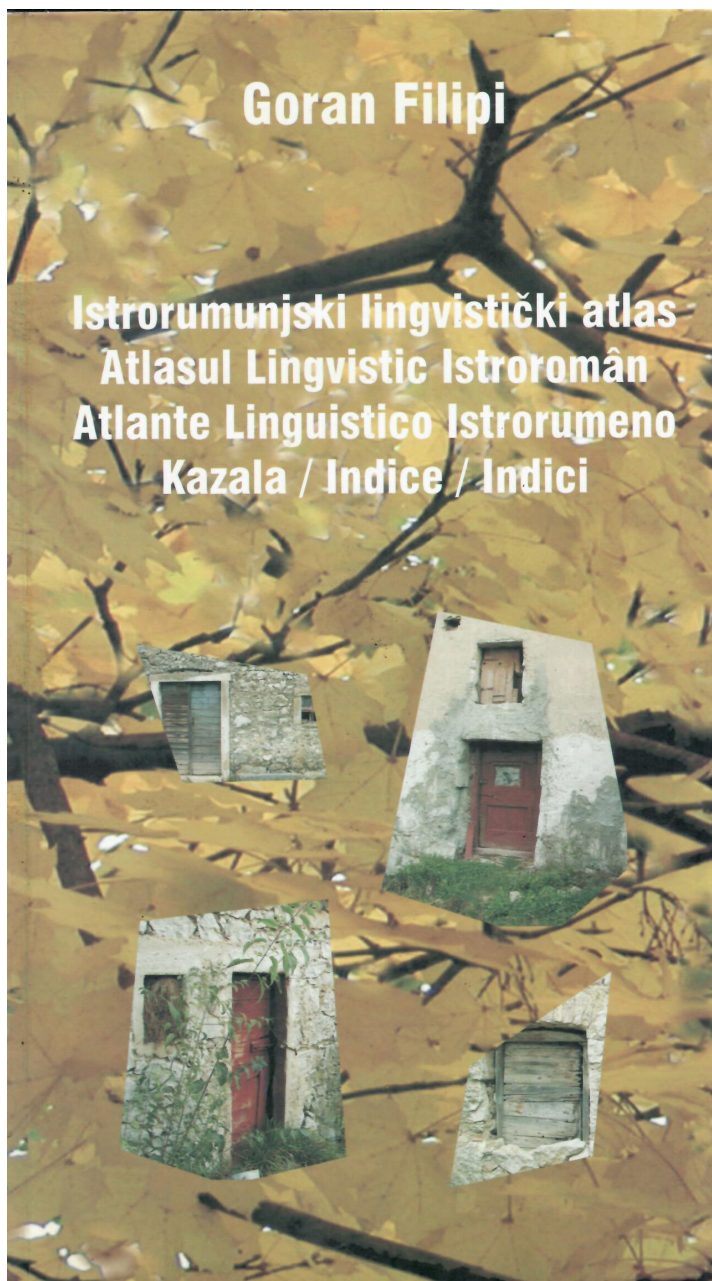
3. Odgovori na ta 2334 pitanja vrlo su bogat i vrijedan materijal, koji će poslužiti kao osnova za niz lingvističkih studija. Tu se dakako radi prije svega o međusobnim sličnostima i razlikama, koje su toliko raznovrsne, da u to ovdje ne možemo potanje ulaziti, pa ćemo samo upozoriti na vrlo velik broj (više od 80) odgovora koji su potpuno ili gotovo podudarni na cijelom ispitnom području (npr. br. 58: «kamenolom»: *kava (di pietre)*; br. 998: «kramp, pijuk»: *pikon, pikun*; br. 1667: «špinat»: *spinasi* i var., itd.), što dokazuje homogenost aree a ujedno i opravdanost uključanja istrovenjskih i hrvatskih točaka. Nasuprot navedenim odgovorima stoje slučajevi u kojima se pojedini odgovori znatno razlikuju (samo jedan primjer, nasumce izabran: br. 1657 «neplodna biljka»: u 9 ispitanih točaka dobiveno je čak 8 različitih naziva). Između tih krajnosti nalazimo cio niz gradacija. S obzirom na to da su u zadnjem poglavlju ispitane samo 4 luke, jasno je da su tamo slučajevi potpune podudarnosti češći, pa ih ne treba posebno obrazlagati ni ilustrirati (...)

8. Ovdje prikazani *Istriotski lingvistički atlas* popunjava veliku prazninu, daje obilan materijal i tako predstavlja vrlo vrijedan znanstveni materijal, pa njegovi autori zaslužuju puno priznanje za uloženi trud i postignuti rezultat. Zato s pouzdanjem očekujemo njihove naredne publikacije.⁴

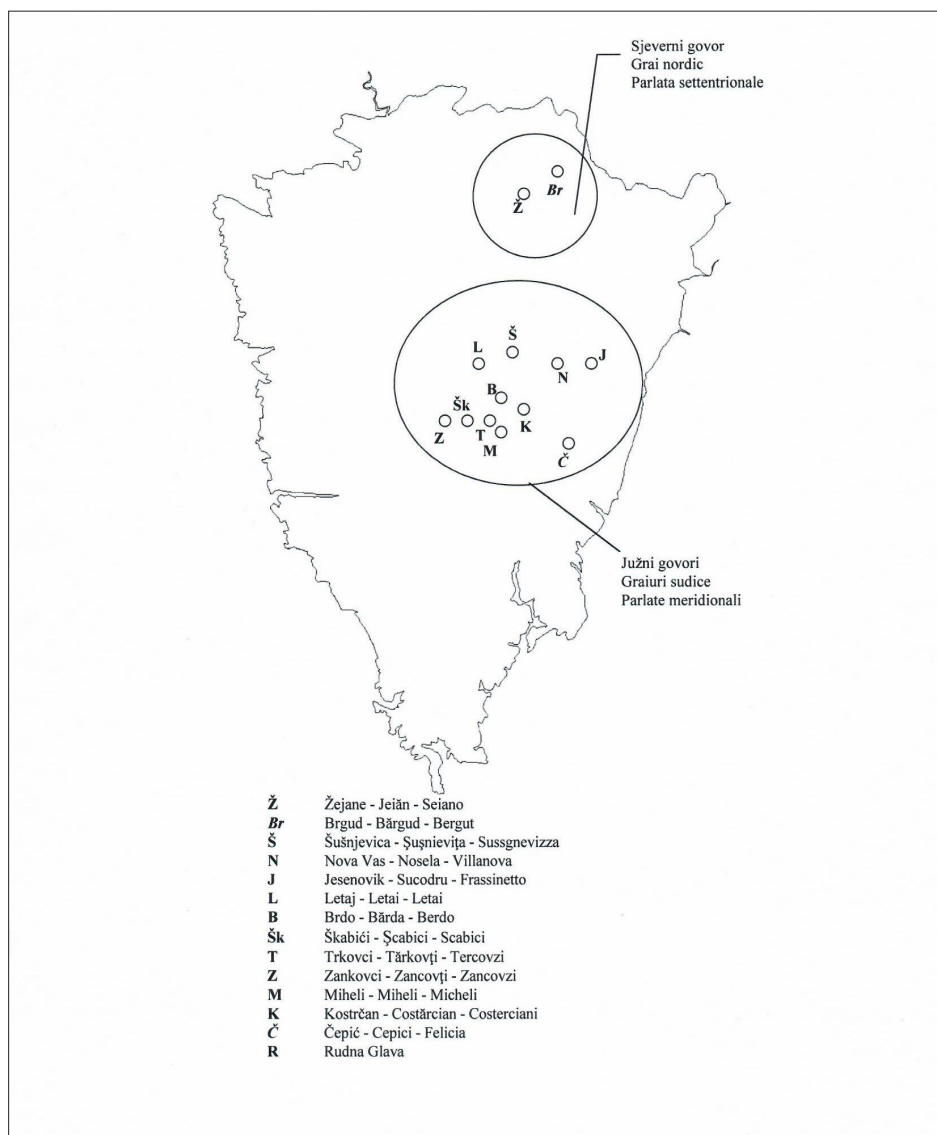
⁴ Iz prikaza Pavla Tekavčića: Tekavčić, P. (1998): *Goran Filipi – Barbara Buršić Giudici, Istriotski lingvistički atlas /Atlante Linguistico istrioto*. U: *Suvremena lingvistika*, 45-46, Zagreb, str. 97–111.

Slika 4. Istrorumunjski lingvistički atlas / Atlasul Linguistic Istroromân / Atlante Linguistico Istrorumeno, Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 2002.

Slika 5. Istrorumunjski lingvistički atlas: kazala / Atlasul Linguistic Istroromân: indice / Atlante Linguistico Istrorumeno: indici, Znanstvena udruga Mediteran; Istarsko čakavsko društvo dr. Ivan Rudan, Pula, 2004.

Slika 6. Karta terena

Građu za ovaj Atlas prikupljao sam od početka 1995. do konca 2001. godine. Istrorumunjski se govori dijele na sjeverne i južne, a jedni i drugi imaju po prilici jednak broj govornika i doma i u dijaspori (po stotinu u Hrvatskoj i možda nešto više vani).

Danas je sjeverni govor zastupljen u samo jednom selu, u Žejanama, a južni se idiomi rabe (ili su se donedavna čuli) u još desetak mjesta Čepićkoga polja. U Atlas sam uvrstio jedanaest istrorumunjskih punktova: Žejane, Šušnjeвица, Nova Vas, Jesenovik, Letaj, Brdo, Škabići, Trkovci, Zankovci, Miheli i Kostrčan. U Žejanama ima danas stotinjak stanovnika, stalno živućih u selu doduše nešto manje, ali svi oni redovito posjećuju svoje obiteljske domove tijekom tjedna i vikendom i aktivno sudjeluju u životu mjesta. U južnim selima najviše je žitelja, dakle i govornika, u Novoj Vasi (četrdesetak) i Šušnjeвици (tridesetak), u Kostrčanu živi petnaestak ljudi, u Jesenoviku desetak, a ostatak je raspoređen kako slijedi: u Brdu živi dvoje stanovnika, u Mihelima troje, u Zankovcima šestoro. U Trkovcima i Škabićima danas zapravo nitko ne živi (ispitanici čije sam odgovore uvrstio u Atlas žive u Letaju). U Letaju sam pronašao samo jednog izvornog govornika koji, kako sam tvrdi, nije s roditeljima nikada govorio vlaški, ali ga u potpunosti razumije i sjeća se kako su govorili njegovi roditelji. Njegova je supruga iz Trkovaca (izvorna govornica) i s pomoću njih dvoje pokušao sam rekonstruirati govor gospodinovih roditelja.

U prvi sam mah kanio južna sela podijeliti na tri dijela i tako prikazati i odgovore, Šušnjeвица (s Letajem), Nova Vas (s Jesenovikom) i Brdo (s preostalim mjestima), što ima i povijesnih i socioloških opravdanja a što se sve zrcali i u tipologiji samih govora, no kako sam u odgovorima ipak uočio neke razlike, odlučio sam svako selo i zaselak prikazati posebno uz napomenu da se razlike u izričajima možda mogu svesti na različite idiolekte. Opravdanost ovakvoga postupka nalazim prije svega u činjenici da istrorumunjski govornici drže do svoga govora, usudio bih se reći da svi oni jako dobro znaju sve oblike koji su u drugim mjestima različiti od onih koje sami rabe, redovito su mi navodili mnoge takve riječi, pa nije nužno da su ankete s jednim govornikom zapravo idiolekti. Bitno je napomenuti da su svi naši istrorumunjski ispitanici zapravo jako pouzdani jer njihov jezik jezikoslovci proučavaju već više od sto godina i oni su u njihovim selima česti gosti. Na taj su način istrorumunjofoni stekli osjećaj za jezik i naučili kako i što valja govoriti ispitivačima – uvijek znaju kad treba navesti genitiv, kad dativ, a kad množinu.

Uz navedena istrorumunjska mjesta u Atlas sam uvrstio i dva čakavska: Brgud (sjever) i Čepić (jug). Građu za Brgud i Čepić prikupili su moji studenti Damjan Bistričić i Fabio Stemberga za diplomski rad, na čemu im zahvaljujem. Kao četrnaesti punkt uvrstio sam Rudnu Glavu kod Majdanpeka u Srbiji gdje je rumunjska enklava, premda im vlasti ne priznaju status nacionalne manjine kao Rumunjima u Vojvodini, veoma kompaktna i relativno brojna. Građu je prikupio etnolog Paun S. Durlić, ravna-

telj muzeja u Majdanpeku, na čemu mu od srca zahvaljujem. Čakavski su punktovi u Atlasu bitni radi usporedbe leksika, tj. smjerova posuđivanja pojedinih riječi, a Rudna je Glava⁵ uvrštena u Atlas radi usporedbe istrorumunjskoga leksika s leksikom jedne druge rumunjske zajednice s ove strane Dunava. Za usporedbu istrorumunjskoga leksika s dačkorumunjskim bit će od koristi i pitanja iz Atlasa na rumunjskome jeziku.

»Specialist de marcă în slavistică și deopotrivă în romanistică, cunoscător al limbilor italiană și română, Goran Filipi este deschizător de drumuri în dialectologia sudslavă, el fiind primul cercetător de pe teritoriul fostei Iugoslavii care aplică metoda geografiei lingvistice în studiul graiurilor. Astfel el a întocmit, împreună cu Barbara Buršić Giudici, *Istriotski lingvistički atlas / Atlante linguistico istrioto*, Pula, 1998. După experiența reușită dobândită la acest atlas, Goran Filipi ne oferă în lucrarea de față *cel mai complet material comparabil* asupra dialectului istroromân, prezentândune răspunsurile înregistrate în 11 localități de istroromâni, răspunsuri obținute cu un chestionar de 1898 întrebări (la care se adaugă circa 200 de fraze complete, redate în note). Incluzând în atlas și două sate în care se vorbesc graiuri croate ceacaviene și unul românesc (din Serbia Orientală), se pot urmări relațiile lingvistice croato-istroromâne și se pot compara graiurile istroromâne cu graiul unei zone din care se presupune că au pornit în migrația lor spre vest strămoșii istroromânilor, sau a unei zone învecinate cu aceasta.»⁶

»Questo libro, prefazionato da August Kovačec (...) costituisce il secondo volume dell'ALIS. Gli altri testi introduttivi (...) sono trilingui (...). Gli undici villaggi in cui vivono gli ultimi istrorumenofoni (...) e i due villaggi croatofoni (ciacavi) loro vicini, analizzati qui in base allo stesso *Questionario* usato nell'*Atlante Linguistico Istrioto*, si trovano sulle pendici del Monte Maggiore (...), dunque abbastanza lontano dal mare. Per tale ragione il Filipi ha deciso (...) di omettere la parte finale del *Questionario*, ossia le domande riguardanti la «Marineria» (...) Gli utenti consulteranno innanzi tutto le «Note introduttive» [25-29] e la «Mappa» [31], accompagnata dalle «Abbreviazioni» e i nomi degli «Informatori» [32-33], in tutto 45, di cui 33 vivono *in situ* (il più vecchio è nato nel 1914) e 12 a Rudna Glava. (...)

⁵ Rudna Glava je najveće selo podunavske općine Majdanpek u sjeveroistočnoj Srbiji. Na 104 km² brdsko-planinskoga terena u gornjem dijelu sliva Porečke reke, živi više od 2500 žitelja koji su uglavnom vlaškog podrijetla. U odnosu na ostale govore toga područja u Rudnoj je Glavi stariji vlaški sloj nešto jasnije izražen. Govori Vlaha koji očitavaju Porečku reku nisu na žalost nikada privukli ozbiljniji interes jezikoslovaca (tim se govori, doduše više kao etnolog, danas intenzivnije bavi prof. Paun Es. Durić – op. autora). Ukratko, riječ je o govori koji pripadaju dačkorumunjskom dijalektu (dijalektu koji je osnovica rumunjskoga standardnoga jezika), a sami žitelji svoj jezik nazivlju (pisano grafijom koja se koristi u Atlasu – op. autora) *limba rumănescă*, dakle rumunjski jezik (prema Paunu Es. Duriću – per litteras).

⁶ Iz uvodne napomene Petra Neiescu.

Questo volume sarà utile non solo ai romanisti ma anche ai croatisti (darà anche dei dati interessanti sulla fortuna fonetica e semantica di molti germanismi croati, diventati croatismi dell'istrorumenico). Cfr. per es. Nr. 230 [230-231] *fråjer* 'fidanzato', *fråjerica* 'fidanzata' (con molte variazioni fonetiche), ossia l'unico modo per esprimere tale concetto in 13 località studiate (...). Vedi anche Nr. 728 «I vari pasti durante il giorno»; per «la prima colazione» forme di tipo *fruštik* sono note quasi dappertutto e occupano quasi sempre il primo posto; il tipo *marenda*, se esiste, indica per lo più «pranzo». *Fruštik* manca soltanto nel villaggio croato Brgud (...).⁷

»Another Istro-Romanian atlas is *Atlasul lingvistic istroromân*, two volumes, Pola, 2002, 2004 (Index), elaborated by Goran Filipi. It offers a complete and comparable material of the present Istro-Romanian dialects.

The survey network includes 11 places: Žejane (in north), Šušnjevića, Nova Vas, Jesenovik, Letaj, Brdo, Škabići, Trkovci, Zankovci, Miheli, Kostrčan (in south), a Daco-Romanian place: Rudna Glava (Serbia) and two Croatian places in Istria: Brgud, Čepić (*čakavjan* Dialect). The last two places were questioned in order to compare the lexic and to observe the situation of isolated words. Rudna Glava has 25000 speakers of Daco-Romanian and it has been included in the survey network in order to compare the Istro-Romanian with the Daco-Romanian and the Croatian lexic.

The questionnaire includes 1898 questions from 14 semantic spheres (atmospheric phenomena, the land configuration, traditions and institution, the body and senses, the quality and the quantity of perception, time span, life, marriage and family, etc.). Goran Filipi used in his surveys the questionnaire edited for *Atlante lingvistic istriano* (...).

The research began in 1995 and finished in 2001. On the basis of the surveyed material, the researcher underlines that, although the Istro-Romanian dialects fall into meridional dialects and the dialect of Žejane, each place presents its own features. We notice that meridional dialects are more open to innovation (for example there was noticed the tendency of unification for the singular and the plural of male nouns, as well as the tendency of losing the final [i] at the female nouns: *mul'er*, while the dialect from Žejane is more conservative. The same conservatism is manifested at the lexical level. The same dialect from Žejane conserves an important number of old forms replaced with borrowings in the southern dialects: *cuvintâ* (lat. *conventare*) "to speak" (Žejane) comparative with *ganej* in south.⁸

⁷ Iz prikaza Žarka Muljačića: Muljačić, Ž. (2005b): Goran Filipi (ed.), *Istrorumunjski lingvistički atlas / Atlasul Lingvistic Istroromân / Atlante Linguistic Istrorumenico*, Pula. Znanstvena udruga Mediteran / Societas studiorum Mediterraneum, 2002, 785 p. U: *Zeitschrift für romanische Philologie*, Band 121, Heft 2, str. 378–379.

⁸ Saramandu, N. (2008): U: *La romanité orientale* București – Tübingen, Editura Academiei Române – Gunter-Narr Verlag, str. 191–192.

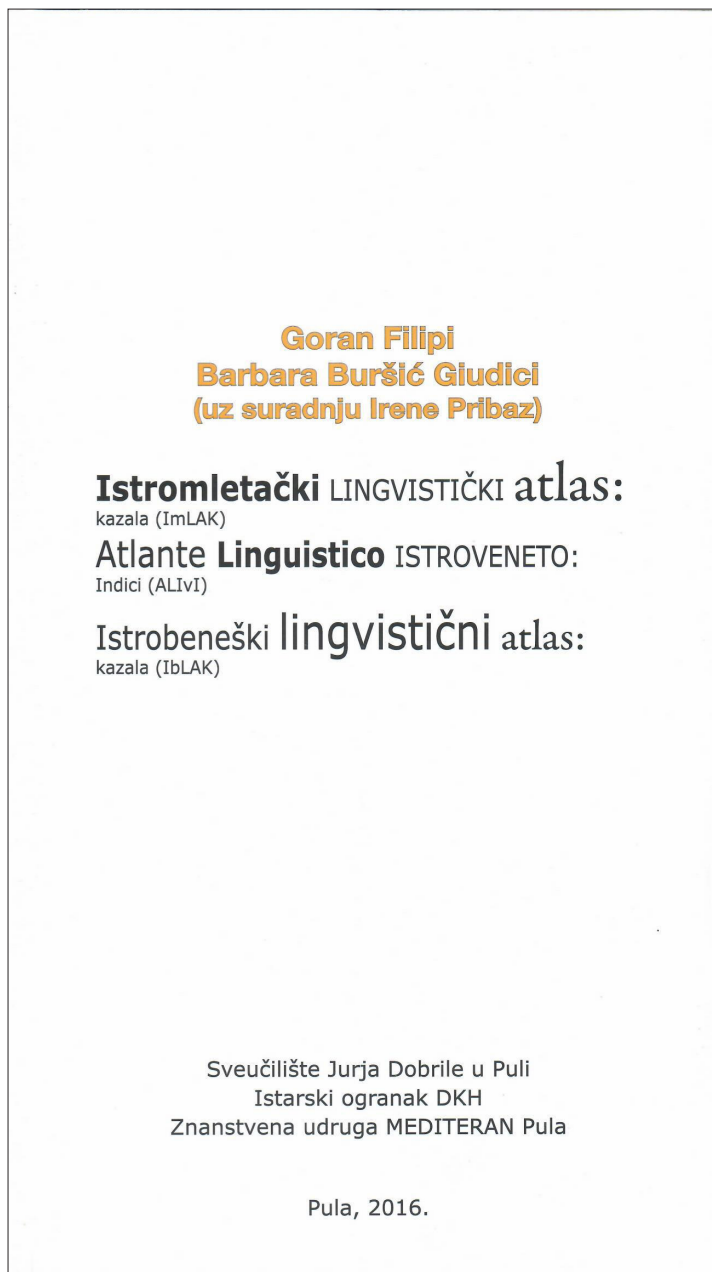
»Čemu znanstveni i kulturni interes za očuvanje takva sićušnog idioma? Taj idiom kondenzira u sebi barem pet stoljeća jezične i kulturne povijesti Istre i još nekoliko stoljeća jezične i etničke povijesti drugih hrvatskih krajeva, pa je podjednako dio identiteta Istre i cijele Hrvatske. U njemu se ogleda i povijest rumunjskoga jezika, koji se kontinuirano piše istom od početka XVI. st., pa je postojanje istrorumunjskoga jednako dragocjeno kao kada bi se pronašao kodeks na rumunjskom jeziku iz XIII. ili XIV. st. Kada je predmetom čisto lingvističkoga znanstvenog istraživanja, jednaku vrijednost u načelu imaju idiomi kojima se služe stotine milijuna ljudi i kojima govori nekoliko desetaka osoba. Što se istrorumunjskoga tiče, on pak je dragocjen za proučavanje jezika u kontaktu i jezičnih interferencija. Kao idiom bez vlastitih "obrambenih" institucija, primao je lako u svim razdjelima strane elemente (ponajprije hrvatske, ali i druge), ugradio ih u svoj sustav i tako korjenito izmijenio svoju tipologiju. Kada su početkom 1950-ih sustavno popisani i opisani glavni tipovi jezičnoga kontakta i jezične interferencije, za što je trebalo pabirčiti iz svih europskih jezika i mnogih jezika drugdje u svijetu, desetak godina poslije moglo se utvrditi da se gotovo svi bitni tipovi kontakta i interferencije mogu posvjedočiti u istrorumunjskom. Kontinuirana istraživanja toga idioma u posljednjih četrdeset godina pokazuje kako se on, upravo zato što ne posjeduje vlastite institucije, mijenjao daleko brže i korjenitije nego drugi idiomi koji posjeduju razvijene obrambene mehanizme. Atlas prof. Filipija ima dvostruku vrijednost: on sustavno donosi građu iz svih punktova gdje se istrorumunjski danas govori i najbogatiji je sinoptički repertoar rječnika na ukupnom prostoru; zbog takve potpunosti sustavno se može usporediti gotovo sve što je zabilježeno u ranijim razdobljima s današnjim stanjem, pa bi se mogla napisati interna povijest istrorumunjskoga u posljednjih četrdesetak godina.

Profesor Filipi je svojim *Istrorumunjskim jezičnim atlasom* podigao prekrasan spomenik tomu zapostavljenomu idiomu, učinimo nešto da to ne bude epitaf istrorumunjskomu.«⁹

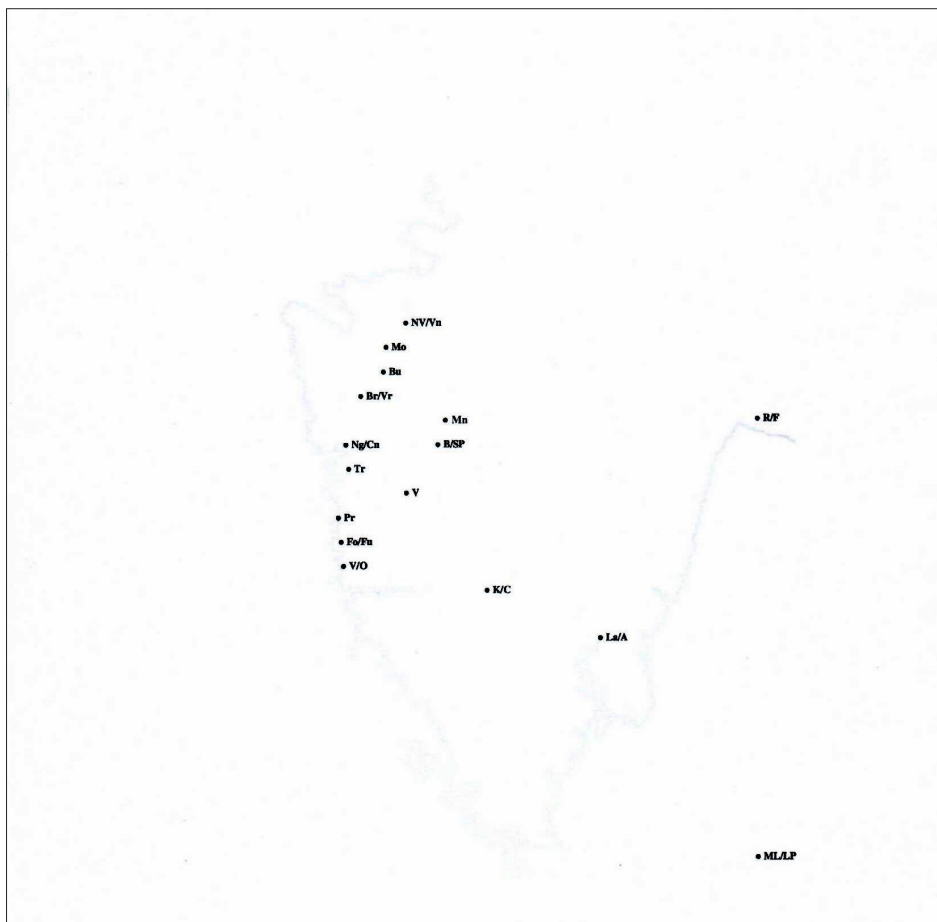
⁹ Iz predgovora akad. Augusta Kovačeca.

Slika 7. Istromletački lingvistički atlas / Atlante Linguistico Istroveneto / Istrobeneški lingvistični atlas, Dominović, Zagreb, 2012.

Slika 8. Istromletački lingvistički atlas: kazala / Atlante Linguistico Istroveneto: indici / Istrobeneški lingvistični atlas: kazala, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2016.

Slika 9. Karta terena

NV/Vn = Nova vas/Villanova

Mo = Momjan/Momjano

Bu = Buje/Buie

Br/Vr = Brtonigla/Verteneglio

R/F = Rijeka/Fiume

Ng/Cn = Novigrad/Cittanova

Mn = Motovun/Montona

B/SP = Brkač/San Pancrazio

Tr = Tar/Torre

V = Višnjan/Visignano

Pr = Poreč/Parenzo

Fu/Fo = Funtana/Fontane

V/O = Vrsar/Orsera

K/C = Kanfanar/Kanfanaro

La/A = Labin/Albona

ML/LP = Mali Lošinj/Lussinpiccolo

»Istra je od starine prostor na koji su se slijevale etničke i jezične skupine s Balkanskoga poluotoka i iz srednje Europe pa se zato na istarskom poluotoku i danas usporedno rabe različiti jezici (hrvatski, slovenski i crnogorski, istromletački, istriotski ili istroromanski te istrorumunjski ili vlaški; ne tako davno u Istri su živjele i kompaktne skupine govornika furlanskoga i albanskoga). Taj je prostor posebno pogodan za proučavanje procesa i rezultata jezičnih kontakata, posebno onih između romanskih i slavenskih idioma.

Pok. profesor Pavao Tekavčić, jedan od najboljih poznavatelja jezične situacije i jezičnih odnosa u Istri, predložio je izradbu jezičnoga atlasa Istre, ali ta zamisao nije bila ostvarena. Na tom tragu prof. dr. Goran Filipi (inače aktivni govornik različitih oblika hrvatskoga, slovenskoga i talijanskoga) početkom 1990-ih godina počeo je tu ideju ostvarivati, a na tome radi ddo danas. Nakon višegodišnjega sustavnoga prikupljanja građe u pojedinim mjestima, g.. 1998. objavio je *Istriotski lingvistički atlas* (u suradnji s Barbarom Buršić Giudici; 6 istriotskih punktova te tri kontrolna hrvatska i 2 istromletačka) a *Istrorumunjskilingvistički atlas* I. knj. 2002. i II. knj. 2004. (11 istrorumunjskih punktova te dva kontrolna hrvatska i 1 rumunjski iz Srbije).

Autori su pripremili i opsežna kazala *Istromletačkog lingvističkog atlasa*. Kazala su izrađena prema svim pravilima struke i neizostavni su dio koji omogućuje potpuno snalaženje i precizno pronalaženje svih zabilježenih dijalekatskih oblika, pojmova iz upitnika (hrvatskih, talijanskih i slovenskih) i sustavnih naziva. Kao i sam Atlas i Kazala su napisana na tri jezika (hrvatskom, talijanskom i slovenskom). Zbog rečenoga izdavaču najtoplije preporučam tiskanje predloženog djela.«¹⁰

»Odmah valja ustvrditi: pred nama je djelo kakvo se u nas rijetko pojavljuje i koje će doista istinski razveseliti svakoga komu su bliska jezična postignuća. A to posvjedočuje nekoliko neprijepornih podataka. Ponajprije je riječ o tome da se lingvističkom geografijom i izradom jezičnih atlasa po načelima što ih je uspostavila ta disciplina u nas bavi malo jezikoslovnih stručnjaka, pa je pojava novoga prinosa s toga područja u svakom slučaju nesvakidašnji događaj i jezično obogaćenje. U drugu ruku, nije neočekivano da je djelo o kojemu je ovdje riječ izniklo na istarskom jezičnom mozaiku, dakle, na relativno malom graničnom susretištu većeg broja slavenskih i romanskih idioma s raznovrsnim utjecajima i prožimanjima na svim jezičnim razinama još od davnine. Najzad, dvoje autora koji nam nude svoj najnoviji uradak znalcima su i otprije poznati kao marni i ustrajni poslenici u izradi lingvističkih atlasa.

Kad čitatelj rasklopi ovu knjigu, najprije će se susresti s iscrpnim uvodnim napomenama iz kojih može doznati sve osnovno o njezinu nastanku. Do-

¹⁰ Recenzija akad. Augusta Kovačeca.

znajemo tako da je *Istromletački lingvistički atlas* zapravo samo jedna dionica u izradi istovrsnih djela istarskih idioma, od kojih su već ranije objavljene *Istriotski lingvistički atlas* i *Istrorumunjski lingvistički atlas*, a isti autori pripremaju za tisak i *Lingvistički atlas istarskih čakavskih govora* za koji je sređivanje građe u završnoj fazi. Na taj bi način u konačnici bio zaokružen jedan nadasve koristan i prijeko potreban posao, jer su neki od idioma danas bez zaštite institucija i njihovih je izvornih govornika sve manje.

Razumije se da je i ovo djelo rađeno po svim pravilima struke. Najprije je izrađen opsežan upitnik od 1898 pitanja razvrstanih u 14 semantičkih skupina iz svih temeljnih životnih područja određene zajednice, a zatim su odabrani punktovi, ispitivači i obavjesnici. Građa je prikupljana u okviru diplomskih, magistarskih i doktorskih radova od 1994. do 2012. godine. Kad se ukazala potreba, podaci su naknadno provjeravani na terenu.

U istraživanju je obuhvaćeno 18 mjesnih govora, od čega je 15 istromletačkih i tri kontrolna, dva istrohrvatska (čakavska): Funtana, Labin, a jedan je istroslovenski: Nova Vas. Središnji dio ove opsežne knjige čine, dakako, prikupljeni jezični podaci iz svih tih punktova koji bi se skupa s podacima iz ranije objavljenih atlasa istih autora našli objedinjeni u planiranom kartografskom izdanju atlasa pod naslovom *Atlas Linguarum Histriae et Liburniae*.

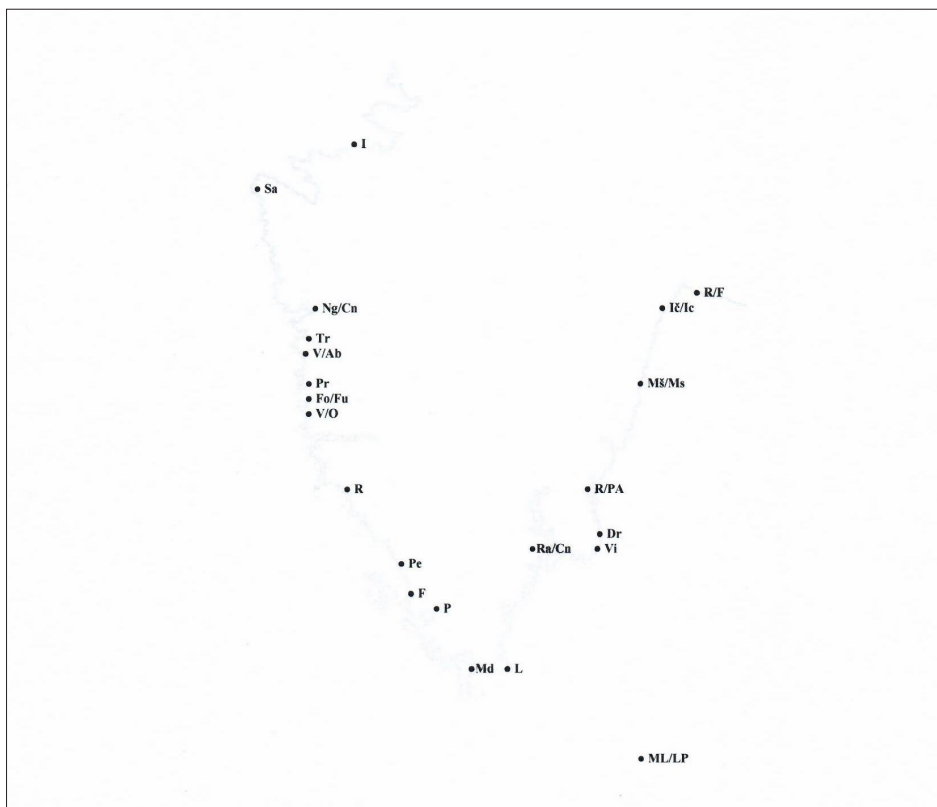
Nema sumnje, posao je to koji je dugotrajan i koji traži iskusne, strpljive i marne istraživače, što je sve uključeno u ovom slučaju. Ostaje još samo poželjeti, prvo, da ovaj rad što prije dođe pred zainteresiranu stručnu i opću javnost i, drugo, da cjelokupan ovaj opsežni projekt, u čijem su ostvarenju sudjelovali brojni poslenici, autori uspješno i što prije privedu kraju, sebi na čast, a svima ostalim na korist.

Kazala su neizostavna za ovu vrst djela. Korisnik će samo s pomoću njih bez problema doći do svih podataka koji ga u tom trenutku zanimaju. Moći će pretraživati prema zabilježenim izrazima, prema pojmovima iz upitnika i prema sustavnim nazivima. I Kazala su, kao i Atlas, pisana na tri jezika (hrvatskom, talijanskom i slovenskom). Izrađena su po svim pravilima suvremene leksikografije. Predlažem Izdavaču da ovu knjigu svakako uvrsti u svoj plan izdavačke djelatnosti.«¹¹

¹¹ Recenzija prof. dr. Ivana Zoričića.

Slika 10. Lingvistički atlas pomorske terminologije istarskih govora / Atlante Linguistico della Terminologia Marinaresca delle Parlate Istriane / Lingvistični atlas pomorske terminologije istrskih govorov, Dominović, Zagreb, 2013.

Slika 11. Karta terena

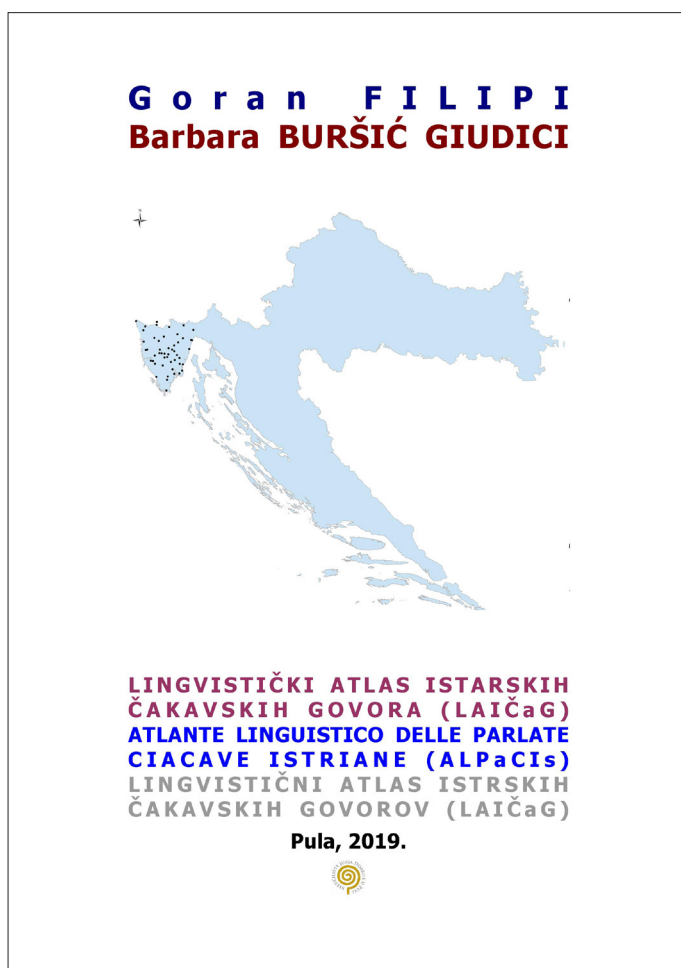
I = Izola/Isola	Dr = Drenje – Crni – Sveta Marina/
Dregne – Lupettini – Santa Marina
Sa = Savudrija/Salvore	R/PA = Rabac/Porto Albona
R/F = Rijeka/Fiume	R = Rovinj/Rovigno
Ič/Ic = Ičići/Icici	Vi = Viškovići/Viscovizzi
Ng/Cn = Novigrad/Cittanova	Ra/Cn = Rakalj/Castelnuovo
Tr = Tar/Torre	Pe = Peroj/Peroi
V/Ab = Vabriga/Abrega	F = Fažana/Fasana
Pr = Poreč/Parenzo	P = Pula/Pola
Mš/Ms = Mošćenice/Moschienizze	L = Ližnjan/Lisignano
Fo = Fontane/Funtana	Md = Medulin/Medolino
Fu = Funtana/Fontane	ML/LP = Mali Lošinj/Lussinpiccolo
V/O = Vrsar/Osrsara	

»Pok. profesor Pavao Tekavčić, bio je jedan od najboljih poznavatelja jezične situacije i jezičnih odnosa u Istri i još 1970-ih predložio je izradbu jezičnoga atlasa Istre, no ta zamisao nije bila ostvarena. Na tom tragu prof. dr. Goran Filipi početkom 1990-ih godina počeo je tu ideju ostvarivati u okviru projekta *Atlas Linguarum Histriae et Liburniae*, a na tome se radi do danas. Nakon višegodišnjega sustavnoga prikupljanja građe u pojedinim mjestima, g. 1998. autori LPTIGa objavili su *Istrijski lingvistički atlas* (ILA), 2002. G. Filipi sam je objavio *Istrorumunjski lingvistički atlas* (2004. u drugom svesku objavio je kazala) i 2012., opet s dr. B. Buršić Giudici, *Istromletački lingvistički atlas* (ImLA), važno djelo koje pridonosi čuvanju jezične i kulturne baštine Istre, a istodobno i dragocjeno vrelo za proučavanje različitih aspekata jezičnih kontakata. Isti autori trenutno dovršavaju veliki svezak *Lingvistički atlas istarskih čakavskih govora* (LAIČaG). Takve zahtjevne projekte, koji su neizmjereno važni za jezična proučavanja, u znanstvenom svijetu ostvaruju dobro opremljeni instituti s mnogobrojnim suradnicima (sastavljači upitnika, terenski anketatori, snimatelji itd.), a ovdje je taj složeni posao akad. Filipi obavljavao uglavnom sa svojom dugogodišnjom suradnicom dr. Barbarom Buršić Giudici i studentima. U ovom atlasu prikupljeni su i zapisani elementi tradicionalne materijalne civilizacije i duhovne kulture istarskoga življa, kao i povijest odnosa među različitim skupinama. Lingvistička geografija već je odavna upozorila na to da u razvoju jezika, osim unutarnje genetičke dinamike, postoji i tzv. kontaktna dinamika: iako je svaki idiom rezultatom ponajprije vlastita internoga razvoja, nema ljudskoga idioma koji, u odgovarajućim okolnostima, nije preuzimao jedinice i strukture iz onih idioma s kojima je bio u dodiru. Sve se te pouke zorno očitavaju iz Atlasa koji je pred nama.«¹²

»*Lingvistički atlas pomorske terminologije istarskih govora* (LAPTIG) autorâ akademika prof. dr. sc. Gorana Filipija i prof. dr. sc. Barbare Buršić-Giudici, lingvista i sveučilišnih nastavnika na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, dio je projekta *Atlas Linguarum Histriae et Liburniae* (*Lingvistički atlas Istre i Kvarnera*). Dosad su u sklopu toga projekta objavljena tri lingvistička atlasi: *Istrijski lingvistički atlas* (1998) G. Filipija i B. Buršić Giudici, *Istrorumunjski lingvistički atlas* (2002) G. Filipija i *Istromletački lingvistički atlas* (2012) G. Filipija i B. Buršić Giudici. Ova su tri sveska, posvećena trima manjinskim i istinski ugroženim romanskim jezicima na području Republike Hrvatske, dugo očekivani i nemjerljivo važan doprinos geolingvistici, romanistici te talijanskoj i rumunjskoj dijalektologiji, ali i upoznavanju jezične slike Istre i Hrvatske. Njihov je doprinos tim veći, kada se zna da su dva od obrađena tri idioma (istrijski i istrorumunjski) na samom rubu izumiranja. Prva dva sveska dobila su najviše ocjene renomiranih svjetskih stručnjaka, a nema sumnje da će na isti prijem naići i tek nedavno objavljeni treći svezak ovoga projekta. Što se LAPTIGa tiče, riječ je o prvorazrednom doprinosu po-

¹² Iz recenzije akad. Augusta Kovačca.

znavanju prostorne varijacije pomorske terminologije u istarskim idiomima te hrvatsko-romanskih i intraromanskih jezičnih dodira u Istri. Njegova važnost daleko nadmašuje počesto uske granice nacionalnih dijalektologija i još jednom ističe Istru kao prostor kompleksne jezične stratifikacije bez premca na širem prostoru sjevernog Jadrana. Bogatstvo i kvaliteta prikupljenoga korpusa toliki su da je jasno kako će njegova znanstvena interpretacija trajati godinama, pa i desetljećima, ponajprije ovisno o agilnosti naših dijalektologa.«¹³

Slika 12. Lingvistički atlas istarskih čakavskih govora / Atlante Linguistico delle Parlate Ciacave Istriane / Lingvistični atlas istrskih čakavskih govorov, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2019.

¹³ Iz recenzije prof. dr. Nikole Vuletića.

Slika 13. Karta terena

Bo = Boršt/Boste

Sa = Savudrija/Salvore

B/O = Brest/Olmeto

Kb/VC = Kućibreg/Villa Cucciani

VM/MG = Vele Mune/Mune Grande

Kl/Ca = Kaldanija/Caldania

Kr/Ca = Krbavčiči/Carbocici

Pr/Pe = Permani/Permani

Mt = Materada/Materada

RP/PR = Ročko Polje/Piana di Rozzo

Kr/Ch = Krti/Cherti

Vž/Vs = Vižinada/Visinada

Ič/Ic = Ičići/Icici

Po = Poljane/Pògliane nel Quarnero

Ka/Ca = Karojba/Caroiba

V/Ab = Vabriga/Abrega	Ne/SD = Nedeščina/Santa Domenica d'Albona
Pz/Ps = Paz/Passo	Pa = Paradiž/Paradiso
Go = Gologorica/Gologorizza	RS/VR = Rovinjsko Selo/Villa di Rovigno
Li = Lindar/Lindaro	Šo/So = Šorići/Sorici
Mš/Mz = Mošćenice/Moschienizze	JK/Go = Juričev Kal/Golzana
Bi = Buići/Buici	G/Mc = Golaš/Moncalvo di Valle
T/A = Tinjan/Antignana	R/PA = Rabac/Porto Albona
Gr/Ga = Gračišće/Gallignana	Pr/FA = Presika/Fratta d'Albona
Mu/Mo = Musalež/Monselice	Bž/Bi = Bijažići/Biasici
Pi/Pe = Pićan/Pedena	Dr = Drenje, Crni, Sveta Marina/Dregne, Lupettini, Santa Marina
Kr/Co = Kringa/Corridigo	H/Ch = Hrboki/Cherbochi
Pr = Pariži/Parisi	Vi = Viškovići/Viscovizzi
SP = Sveti Petar u Šumi/San Pietro in Selve	Ra/Cn = Rakalj/Castelnuovo d'Arsa
Šu/Su = Šumber/Sumbero	Ma = Marčana/Marzana
Se/VL = Selina/Villanova al Leme	Pe = Peroj/Peroi
Dm = Damijanići/Villa Damiani	Mn = Muntić/Monticchio
Ja/Gi = Jašići/Glassici	Md = Medulin/Medolino
Ž/G = Žminj/Gimino	

»1990-ih godina akademik Goran Filipi, u suradnji s prof. dr. Barbarom Buršić Giudici, upustio se u pothvat izradbe jezičnoga atlasa Istre. S ovim posljednjim dijelom u nizu jezična je znanost dobila mogućnost sustavno-ga sinoptičkog uvida u stanje fonetike, gramatike i osobito leksika svih idioma koji su u uporabi u Istri, a s obzirom na iznimno bogatstvo jezičnih činjenica i procesa na prostoru Istre tako objavljenu građu za sve istarske idiome.«¹⁴

»*Lingvistički atlas istarskih čakavskih govora* Gorana Filipija i Barbare Buršić Giudici kao završni dio šire zamišljena projekta rezultat je duga rada, temeljito zamišljena i ustrajna, golemo djelo s prikupljenom građom iz pedeset punktova, uglavnom čakavskih, ali i iz nekoliko drugih govora istro-mletačke, istroslovenske i istrocrnogorske fizionomije. Taj atlas daje materijal svih čakavskih dijalekata u Istri prikupljan u okviru završnih, diplomskih, magistarskih i doktorskih radova, a i naknadno sustavno provjeravan. Akademik Goran Filipi u posljednjim je desetljećima stvorio kapitalan

¹⁴ Iz recenzije akad. Augusta Kovačeca.

opus o istarskim govorima, pri čemu, kako vidimo, punu pozornost posvećuje i hrvatskim idiomima. Već dugo s njim surađuje Barbara Buršić Giudici reprezentativno se dokazujući i svojim samostalnim i svojim suradničkim radom.«¹⁵

»Zaključno, pred nama je još jedan uradak pulske dijalektološke radionice, koji će doprinijeti dokumentiranju bogate i višeslojne istarske jezične baštine te pobuditi živ interes domaće i međunarodne znanstvene zajednice. Istarska čakavština, kao dominantna komponenta istarske jezične slike predstavlja, s obzirom na svoju složenu stratifikaciju, ujedno i njezin najdinamičniji dio, a time i kvantitativno i kvalitativno najvažniju sastavnicu istarskoga jezičnog mozaika, u kojem se zrcale stoljeća intenzivnih jezičnih dodira. Rukopis *Lingvističkog atlasa istarskih čakavskih govora* predstavlja dosad najobimniji, vjerojatno i najznačajniji doprinos poznavanju istarske čakavštine, te predstavlja dragocjen instrument za proučavanje istarske jezične povijesti i kompleksnih identiteta koje je iznjedrila.«¹⁶

»Pričujoći čakavski lingvistični atlas je smiselna nagradnja že objavljenih dragocenih lingvističnih atlasov akad. in prof. dr. Gorana Filipija in prof. dr. Barbare Buršić Giudici. V preteklih letih sta jezikoslovca – dialektologa in etimologa že bogato doprinesla k ohranjanju istriotskega (Goran Filipi in Barbara Buršić Giudici, *Istriotski lingvistični atlas* – IrLA, 1998), istroromunskoga (Goran Filipi, ILA – *Istrorumunjski lingvistični atlas*, 2002) in istrskobeneškega narečja (Goran Filipi in Barbara Buršić Giudici, *Istrskobeneški lingvistični atlas* – IbLA, 2012).«¹⁷

¹⁵ Iz recenzije prof. dr. Josipa Lisca.

¹⁶ Iz recenzije prof. dr. Nikole Vuletića.

¹⁷ Iz recenzije prof. dr. Suzane Todorović.